

Prezenszki Erzsébet

Bajoni Benedek és Szapolyai János kapcsolata
az 1520–30-as években

Kutatási területem kiválasztásában nagy szerepet játszott a köznemesség társadalmi, gazdasági és politikai szerepe iránt való érdeklődésem. Azonban nem egy újabb családtörténetet, hanem köznemesi karriertörténeteket kívánok bemutatni a 16. századi Sártiványvecse nemzetségbe tartozó Bajoni család példáján keresztül. A család történetének nyomon követése során vizsgálom a nemesi család felemelkedését; a család és a királyi udvar viszonyát. A családtagok szerepvállalását a középkori Magyarország közigazgatásában és hadszervezetében.

A kutatásom kiindulópontja Módy György tanulmánya volt¹, mely röviden összefoglalja a család, és annak birtoklástörténetét. A helytörténeti monográfia előtt magáról a családról csak Géresi Kálmán írt egy kisebb tanulmányt, mely bevezetőként szolgált a Károlyi család oklevéltárának harmadik kötetéhez. Ez csak a család történetére koncentrált.² Más nagyobb összefoglaló munkák szükséztlenül a családdal kapcsolatban. Kempelen Béla csupán annyit ír a Bajoni családról, hogy „*Régen kihalt család.*”³ De Nagy Iván se mond többet.⁴ A családról a 14. század közepéig a legjelentősebb adatokkal Karácsony János műve szolgál.⁵ A család leszármazási tábláját pedig Engel Pál adta közre.⁶

Az arisztokrata családok személyes leveleit és hivatalos okmányait számos oklevéltár őrzi, melyeket a kutatók nyomtatott formába is kéz-

1 Módy György: Bajom és a Bajoni család uradalma a középkorban. In. *Biharnagybajom története és néprajza*. Szerk. Ujváry Zoltán, Debrecen, 1992. 27–69. (továbbiakban Módy, 1992.)

2 *Codex Diplomaticus comitum Károlyi de Nagy-Károly. A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára*. I–V. Sajtó alá rendezi Géresi Kálmán, Bp., 1882–1897. (továbbiakban Károlyi oklevéltár). A harmadik kötet bevezetője a család történetével foglalkozik, és ehhez mellékel egy sematikus családfát.

3 Kempelen Béla: *Magyar nemes családok*. I–XI. Bp., 1911–1932. Itt: I. 224.

4 Nagy Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. I–XII. Pest, 1857–1868. Online: Magyar Elektronikus Könyvtár, <http://mek.oszk.hu/09300/09379/> - 2016. november

5 Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. Bp., 1995. 941. (továbbiakban Karácsonyi, 1995.)

6 Engel Pál: *Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája 1301–1457. Középkori magyar genealógia*. (CD-ROM) Bp., 2001. Sártiványvecse c. tábla (továbbiakban Engel, 2001.)

be tudnak venni, és az országos politikában betöltött szerepekre tudnak belőlük következtetni. Ugyanilyen fontosnak tartom a köznemesi családok okleveleinek összegyűjtését; itinerariumok készítését. Ezeknek a családoknak az oklevéltára akár fontos részlettel is szolgálhat egy-egy jelentős politikai szereplő hol tartózkodásáról, kapcsolatairól.⁷ Így a Bajoni család történetén keresztül vizsgálom azt a társadalmi jelenséget is, amit a későközépkori felemelkedő politikailag aktív felső középnemesi családok játszottak, akár tanácstagságig, országgyűlési szerepig jutva. A Kubinyi András⁸ által kijelölt utat követve vizsgálom Bajoni Benedek tevékenységét.

Jelen tanulmányomban e középbirtokos életútját próbálom nyomon kísérni Szapolyai János uralkodása alatt. Igyekszek feltárni, hogyan képviselte családját a királyi udvarban, illetve mennyire tudta saját érdekeit érvényesíteni.

A SÁRTIVÁNYVECSE NEMZETSÉGBE TARTOZÓ BAJONI CSALÁD

Bajoni Benedek (1511–1544/46)⁹ a Sártiványvecse¹⁰ nemzetségbe (*de genere Sarcyvanveche*;¹¹ *de genere Sart Ivan vese*¹²) tartozó Bajoni család leszármazottja. A Sártiványvecse nemzetségnek két ága volt, a Poroszlay-ág és a Borsy-Bajoni ág, melynek kettészakadása után a Bajoni-ágnak központi birtokává válik Bajon.¹³ Bajonnak 1342-ben négy

7 Iványi Béla: *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczy Bánffy család történetéhez*. II. (1458–1526.) Bp., 1928. Nr. CXC. 1482. június 2. Bajon. Báthori István országbíró és erdélyi vajda meghagyja Losonczy Dezsőfi Lászlónak, hogy a kolozsváriaktól se Bohnyán, se máshol vámot szedni ne engedjenek.

8 Kubinyi András: Egy üzletelő és diplomata várúr Mohács előtt: Ákosházi Sárkány Ambrus. In: *Gerő László nyolcvanötödik születésnapjára. Tanulmányok*. Szerk. Pamer Nóra, Bp., 1994. (Művészettörténet-műemlékvédelem 6.) 263–291.

9 Engel, 2001.

10 A nemzetség sajátossága Karácsonyi János szerint az, hogy a nemzetség személyneveinek, a Sártivánnak is, a Vecsének is csak a Duna mentén maradt nyoma. Pedig a nemzetségnek jóformán csak Tisza menti vagy tiszántúli ágai ismeretesek. Karácsonyi, 1995. 941. Engel Pál a Borsi–Bajoni ág közös őstét tünteti fel, és annak négy leszármazottját. A Poroszlay-ág nem szerepel nála. Engel, 2001.

11 *Árpádkori új okmánytár*. VII. (Codex diplomaticus Arpadianus continuatus.) Közzé teszi Wenzel Gusztáv. Pest, 1869. (Magyar történelmi Emlékek. Első Osztály.) Nr. 134.

12 Haan Lajos – Zsilinszky Mihály: *Békésmegyei oklevéltár. Számos, hazánk beltörténetére vonatkozó adatokkal*. Bp., 1877. Nr. 5. (továbbiakban BMO)

13 Karácsonyi, 1995. 941.

birtokosa is van, melyek közül az egyik a Bajoni család őse, László. Az általa alapított család a 16. századra a bihari térség negyedik legnagyobb földbirtokos családjává válik.¹⁴ Ezt a tekintélyes pozíciót Zsigmond uralkodása alatt László unokája, Bajoni György alapozta meg, aki az 1403-as felkelés során Zsigmondot támogatta, amiért cserébe az Órévi Lukács váradi püspökkel folytatott hatalmaskodási pere során a király támogatását élvezte,¹⁵ valamint 1412-ben pallosjogot nyert,¹⁶ Stiborici Stibor erdélyi vajda ajánlására.¹⁷ A pallosjog és a vajda ajánlásából látszik, hogy György a király híve volt és jó kapcsolatot tartott fenn az ország egyik tekintélyes urával. Így Zsigmond uralkodásának utolsó évében a Bajoni család rokoni kapcsolatai és vagyona révén a Tiszántúl jómódú közép-birtokosai között foglalt helyet.¹⁸ A Hunyadiak korában Bajoni György, (I.) István (1411–1471)¹⁹ nevű fia V. László és I. (Jagelló) Ulászló trónért folytatott harcát kihasználva, gyarapítja tovább a család vagyonát, növelve ezzel annak tekintélyét is. Hunyadi János katonájaként szerzett hírnevet magának. Békési ispánná,²⁰ majd Vitéz János familiárisaként a váradi püspökség birtokainak igazgatójává vált.²¹ A Bajoni család és a királyi udvar között kialakított kapcsolat fenntartására (II.) István nevű fiát egyházi szolgálatra adta, aki a pályához szükséges műveltséget apja közbenjárásának köszönhetően Vitéz János váradi püspök udvarában szerezte meg. Majd Mátyás király uralkodása alatt királyi titkárként dolgozott a kancelláriában.²² A secretarius a király bizalmasa, akit tehetsége, nem pedig születése, rokonsága emelt fel. Az 1464-es kancelláriai reform

14 Maksay Ferenc: *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén*. I–II. Bp., 1990. Itt: I. 191. (továbbiakban Maksay, 1990.)

15 *Zsigmondkori oklevéltár*. I–XII. Összeállította Mályusz Elemér – Borsa Iván – C. Tóth Norbert – Neumann Tibor. Bp., 1951–2013. (továbbiakban ZsO) Itt: II/1. k. Nr. 2172., II/1. k. Nr. 3942.

16 ZsO III. k. Nr. 2017.

17 ZsO III. k. Nr. 2017. „*Relatio Stiborii de Stiborych partium Transsiluanarum wayuode.*” – Stiborici Stibor 1389-től pozsonyi ispán volt, majd 1395-től erdélyi vajdává nevezte ki Zsigmond. Az ország egyik legnagyobb földesurának számított. Engel Pál: *Szent István birodalma. A középkori Magyarország története*. Bp., 2001. 172.

18 Módy, 1992. 32–33.

19 Engel, 2001.

20 Uo.

21 Módy, 1992. 34.

22 Prezenszki Erzsébet: Bajoni István, egy XV. századi humanista főpap életpályája. (Pályavázlat – kérdőjelekkel). In: „*Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris*”. *Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából*. Szerk. Bárány Attila – Pószán László, Debrecen, 2014. 401–413.

után a secretariusi tisztséget Beckensloer János viseli, de a váradi püspöki székbe való kinevezése után Bajoni István került e fontos pozícióba.²³ Bónis György feltételezése szerint, mint notarius került be az udvarba, és mindössze néhány esztendeig (1467–1469) látta el a secretariusi teendőket. Ezek főleg diplomáciai missziók voltak.²⁴

Bajoni (I.) István, mint birtokszerző földesúr, hogy uradalmát egybetartsa és megóvja a feldarabolódástól, annak irányítását másik fiára, Miklóstra bízta. Bajoni Miklós (1455–1503) és krassófi Vukasin Péter leányának a házasságból két fiú született: János és Benedek.²⁵

A KÉT FIVÉR (1511–1524)

Benedek ifjú éveire vonatkozóan azokból az oklevelekből nyerhetünk információt, amelyek bátyjával, Jánossal együtt említik, ezért röviden szólnunk kell Bajoni János személyéről és tevékenységéről.

Bajoni Jánost 1499-ben említik először az oklevelek, amikor II. (Jagelló) Ulászló színe elé járult, és nova donatió-t kért bihari birtokaira.²⁶ A nova donatió-nak köszönhetően Bajoni Jánosnak lehetősége nyílt arra, hogy tovább szője az elődei által megalapozott kapcsolatokat. Nagyapja, Bajoni (I.) István, mint Hunyadi familiárisa, és mint I. (Jagelló) Ulászló támogatója kapcsolatot teremtett a család és a királyi udvar között, amelyet (II.) István nevű fia, mint Mátyás diplomatája mélyített el, jó alapot teremtve ezzel unokaöccsének, Jánosnak arra, hogy látogatása során családjá és annak tettei ismerősen csengjenek a királyi udvarban. Így Bajoni János a családi „hírnévnek” köszönhetően megismerkedett Werbőczy Istvánnal.

Benedek születési idejéről nem rendelkezünk pontos információkkal. Első említésére egy birtokba iktatásról szóló oklevélben kerül sor, amely igazolja a Bajoni fivérek és Werbőczy kapcsolatát.

1512. június 12-én a váradi Szent István-beli káptalan – II. Ulászló királynak 1511. november 28-án kelt rendeletét teljesítve – jelenti, hogy Werbőczy Istvánt a házassági hitszegés bűnébe esett Hodosi Jakó Ferenc-től elvett javak birtokába bevezette. A beiktatáskor ellentmondás történt

23 Bónis György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Bp., 1971. 226. (továbbiakban Bónis, 1971.); Szilágyi Loránd: *A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban. 1458–1526*. Bp., 1930. 12.

24 Bónis, 1971. 226.

25 Engel, 2001.

26 Módy, 1992. 39.

és az ellenmondókat megidézték. Az esetről jelen van Bajoni Benedek is,²⁷ aki az oklevélben ekkor még titulus nélkül szerepel.

II. Ulászló király oklevele (1512. december 13.), melyben meghagyja a fehérvári káptalannak, hogy a Kwldóban lévő királyi jogokba és a birtok fele részébe a nyúlszigeti apácákat vezesse be; Benedeket már királyi emberként tünteti fel.²⁸

A királyi ember (*homo regius*) mellőzhetetlen volt minden olyan esetben, amikor központi kormányzatszervek valamely magánszemély vagy intézmény érdekében egy hiteleshely hivatalos közreműködését vették igénybe.²⁹ Elsősorban birtokba iktatáshoz és vizsgálat lefolytatásához rendelték ki őket, de emellett előfordultak egyéb esetek is: megintés vagy perbeli ellenfél megidézése. A *homo regius*t abból a megyéből jelölték ki, amelyhez az ügy kapcsolódott. Iktatás esetében az döntött, hol fekszik az átadandó birtok, vizsgálat esetén az, hogy hol történt a kivizsgálendő esemény, megintéskor vagy idézéskor pedig azt vették figyelembe, hol lakik a megintendő vagy megidézendő személy.³⁰ A királyi embereket maga a kérelmező nevezte meg. Ha maga választhatta ki őket, akkor nagy valószínűséggel olyan személyeket jelölt erre a pozícióra, akikhez rokoni, baráti, esetleg szolgálati kapcsolat fűzte.³¹

Mivel az oklevél birtokba iktatásról szól, olyan királyi embereket kellett megjelölnie az uralkodónak, akiknek a birtoka közel feküdt Kwldóhoz vagy Fejér vármegyében birtokkal rendelkező nemesek voltak. Azonban Bajoni Benedeknek nincsen birtokba Fejér vármegyében; tehát ez nem indokolhatta királyi emberré való kinevezését. Valószínűnek tartom, hogy II. Ulászló tudott arról, hogy Benedek nagyapja, Bajoni (I.) István mind vagyonával mind katonai erejével támogatta I. (Jagelló) Ulászlót a magyar trón megszerzésében. Így nem kételkedett a család hűségében a Jagelló dinasztia iránt. Feltételezem, hogy a birtokba iktatásnál azért jelölte őt is királyi embernek, hogy egy bizalmasa is jelen legyen az esetről, aki később informálni tudja az ott történetekről.

27 Károlyi oklevéltár III. k. XLIX. sz. okl. „[...] *quo presente Benedictus de Bayon* [...]”

28 Bártfai Szabó László: *Pest megye történetének okleveles emlékei 1002-1599-ig*. Bp., 1938. Nr. 1325. Eredetije: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Diplomatai Levéltár 22 362 (továbbiakba MNL OL DL) Az adománylevelé Uo. 22 363

29 Engel Pál: Királyi emberek Valkó megyében. In. *Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*. Szerk. Csukovits Enikő, Bp., 2003. 578–599. (továbbiakban Engel, 2003.)

30 Uo. 585–586.

31 Uo. 592–593.

A Werbőczyvel kialakított kapcsolat révén Bajoni János bekerült Szapolyai János legbelsőbb körébe; ismeretséget kötve így Szobi Mihállyal³² és györgyi Bodó Ferencsel³³. János jelentős szerepet játszott abban, hogy öccse, Benedek elnyerte Bodó Ferenc lányának, Annának a kezét.³⁴ Ez a házasság a későbbiekben jelentős területekkel gazdagította a családi uradalmat. Az 1505-ös rákosi gyűlésen, mint Bihar megye követe jelent meg.³⁵

A Werbőczy – Bajoni „barátság” előnyeit a Werbőczy által Bajoni Jánosnak írt levél érzékelteti, akitől kölcsönként először 50, majd újabb 150 forintot. Biztosítékként zálogul kötötte le Bihar megyében lévő Hodos és Varsány falvakban lévő részeit, valamint Kovácsi és Domoszló pusztabirtokait.³⁶ Valószínű, hogy Werbőczy az adósságot nem tudta kiegyenlíteni, ezért 1517-ben, amikor ténylegesen az övéi lettek a birtokok, átengedte Bajoninak. Az említett levélben Werbőczy egregius-ként szólította meg Bajoni Jánost. Ez arra utal, hogy Bajoni János kiemelkedett az egyszerű középbirtokosok közül, és bekerült az előkelők, az egregiusok közé. Feltehetően Werbőczy közbenjárásának köszönhető, hogy Bajoni János nem csak a váradi püspökség, hanem Bihar vármegye jövedelme-

32 Szobi Mihály 1516-ban királyi tanácsi választott assessor, országgyűlési követ, Hont megye ispánja (1506), országos, azaz választott rendi kincstartó (1521), a köznemesség, azaz a Szapolyai párt vezetőember volt. Ld. Kubinyi András: *A Szapolyaiak és familiárisaik (szervitoraik)* In. *Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkori Erdélyről*. Szerk. Balogh Judit – Bessenyei József – Horváth Zita – Tóth Péter. Miskolc, 2004. (Studia Miskolcinsensia 5.) 227–265.; Fögel József: *II. Lajos udvartartása (1516–1526)*. Bp., 1917. 37.

33 Engel, 2001.; Györgyi Bodó Ferenc Szobi Mihállyal együtt II. Ulászló uralkodás alatt királyi ülnökként jelen volt a királyi tanácsba. Ld. Kubinyi András: *A királyi tanács köznemesei ülnökei a Jagelló-korban*. In. *Mályusz Elemér Emlékkönyv. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok*. Szerk. Fügedi Erik – H. Balázs Éva – Maksay Ferenc, Bp., 1984. 257–268. Bodó végvári katonaként, hol Szapolyai vajda szolgálatában, hol királyi végvár várnagyaként harcolt a török ellen. Politikai súlyát mutatja, hogy a hatvani országgyűlésen a nemesség horvát bánná akarta választani. Ld. Kubinyi András: *A középbirtokos nemesség Mohács előestéjén*. In. *Magyarország társadalma a török kiűzésének idején*. Szerk. Szvirccsek Ferenc, Salgótarján, 1984. (Discussiones Neogradienses 1.) 5–24.

34 Károlyi oklevéltár III. Bevezető 13–14.

35 *A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. DL-DF 4. 2.* (CD-ROM.) Szerk. Ráczy György, Bp. 2003. DL 39 335.

36 Károlyi oklevéltár III. 91–92. LV. sz. okl. Fraknoi Vilmos: Werbőczy István kiadatlan levelei és egy országgyűlési beszéde. 1513–1526. = *Magyar Történelmi Tár*, 1877. 6. évf. 11. (23.) sz. 125–148.

inek is kezelője lett,³⁷ ezáltal a kincstári személyzet tagjává vált,³⁸ így munkájáért cserében részesült az általa beszedett állami jövedelmekből.³⁹ Nagypja példáját követve, a megszerzett vagyont birtokzálogolásokba fektette.⁴⁰

Az 1514. évi parasztháború során a feldühödött parasztok megtámadták a bajoni udvarházat. Barta Gábor szerint Bajoni Benedek ekkor már nem tartózkodott otthon, mert az úri csapatokhoz csatlakozva Várad mellett harcolt a parasztok ellen. A csatáról szóló beszámolók alapján Barta Gábor Bajoni Benedeket királyi familiárisnak nevezi⁴¹ Glésán Miklóssal⁴² együtt. Megállapodás szabályozta, hogy hány lovas katonát, mekkora személyzetet kell a familiárisnak vagyonából fenntartania.⁴³

A felkelők orvosolni szerették volna „fájdalmaikat”, így a Bajoni kúriából például tálakat, tányérokat, arany és ezüst készleteket hordtak szét,⁴⁴ de a családi levéltárat sem kímélték! Ugyanis 1515-ben Bihar megye alispánjai Ártándi Pál és Szepessy János bizonyítják, hogy Bajoni János és Benedek valamennyi oklevele az utolsó lázadás során egyrészt széttépetett, szétmarcangoltatott, másrészt pedig hamuvá égett. Az oklevél azzal zárul, hogy az elmondottakat az uralkodó megerősíti, ill. rendezi

37 Károlyi oklevéltár III. Bevezető 15. 1517-ben a váradi püspök Perényi Ferenc volt. Ld. Bunyitay Vince: *A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig*. Nagyvárad, 1883. Online: Magyar Elektronikus Könyvtár, <http://mek.oszk.hu/04700/04735/> – 2016. november (továbbiakban Bunyitay, 1883.)

38 Kubinyi András: A kincstári személyzet a XV. század második felében. In. *Mátyás király (1458-1490)*. Szerk. Barta Gábor, Bp., 1990. 75. o. 74. j.

39 Uo. 64.

40 BMO Nr. 63.

41 Barta Gábor – Fekete Nagy Antal: *Parasztháború 1514-ben*. Bp., 1973. 182.

42 Velikemelléki Glésán Miklós 1503-ban Szentgyörgyi Péter országbíró familiájához tartozott, amellelt Bakócz Tamástól is jelentős kölcsönt kapott. Werbőczyvel, akkor Szentgyörgyi ítélmesterével kötött barátsága vitte a „közneemesi párt”-ba. Az eredetileg Pozsega megyei birtokos 1518-ban, mint Pest megye követe került a kúriai ülnökök közé. Ld. Bónis György: A személynök és bírótársai a Jagellók korában 5/I. = *Századok*, 1969. 103. évf. 1. sz. 5–29.; Fekete Nagy Antal – Borsos Iván: *A Balassa család levéltára 1193–1526*. Bp., 1990. 185–186. 511. sz. okl., 194–195. 537. sz. okl.; Kubinyi András: Werbőczy Mohács (1526) előtti politikai pályafutása. In. *Tanulmányok Werbőczy Istvánról - Studien über István Werbőczy*. Szerk. Hamza Gábor, Bp., 2001. (MF könyvek 21.) 65–96.

43 Bessenyei József: *A Héttorony foglya, Török Bálint*. Bp., 1986. 17.

44 Fekete Nagy Antal – Solymosi László – Érszegi Géza – Kenéz Győző: *Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV*. Bp., 1979. Nr. 173. (továbbiakban MRHR)

azt a tartozást, amivel a Bajoni fivéreknek tartozott a hozzápártolásért.⁴⁵ Ez az oklevél igazolja, hogy a Bajoniak Mátyás király halálát követően a trónért folytatott harc során II. Ulászlót támogatták, és ezt a támogatást hálálta meg az uralkodó azzal, hogy az elveszített oklevelek helyett újat állíttatott ki a Bajoniak részére.

Az 1514. évi parasztháború során Bajoni János Budáról levelet írt Benedeknek.

A levélben azon csodálkozik János, hogy Benedek nem kapott levelet derecskei jobbágyának elfogásáról. Az uralkodó ugyanis meghagyta Báthori Andrásnak, hogy a jobbágyot bocsássa szabadon. Valamint kéri, hogy az aranygyűrűit és más ezüst tárgyait szedje össze és a váradi provisornak adja le. Szüksége van ezekre a dolgokra és tudnia kell, megkerültek-e ezek. Valamint Káptalan Péternek a birtokait védve azt kéri Benedektől, hogy a birtokok fosztogatását „nélkülözze.”⁴⁶

1510 körül a bajoni uradalomhoz tartozott Derecske⁴⁷ egy része. Szendrey István szerint Derecskét 1510-ben a király Szapolyai Jánosnak adta, aki a következő esztendőben is birtokos itt.⁴⁸ Így feltételezhetjük, hogy a Bajoni család közösen birtokolta Derecskét Szapolyaival.

Az említett Báthori András nem más, mint ecsedi Báthori István öccse. Báthori István 1507 után a szatmári ispánságot, amit korábban együtt töltöttek be, átadta öccsének.⁴⁹ Így Perényi Imre nádor 1514. augusztus 22-én levelében a szatmári ispánt, Báthori Andrást szólítja fel arra, hogy engedelmeskedve az uralkodó parancsának Bajoni János és Pályi László jobbágyait engedje szabadon.⁵⁰ Ugyanezen a napon írt Budáról János levelet Benedeknek, és kérte, hogy a birtokokat ne fosztogassa.

Ennél az esetnél is látszik, hogy az uralkodó védelmébe veszi a családot és annak javait; valamint Benedeknek ahhoz, hogy fosztogatni tudja a környékbeli birtokokat jelentős katonai erővel kellett rendelkeznie. Mivel Szapolyaival együtt voltak birtokosok Derecske területén Szapolyai

45 Iványi Béla: Oklevelek az 1514. évi pórlázadás történetéhez. = *Történelmi tár*, 1904. 5. évf. 2. sz. 218–239.

46 MRHR Nr. 173.

47 Csánki Dezső: *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában*. I. Bp., 1890. 606. Derecske, mint villa van megnevezve, amely vámhellyel is rendelkezik!

48 Szendrey István: Derecske a hajdúk letelepítéséig. In. *Hajdú-Bihar megyei levéltár évkönyve* II. Szerk. Gazdag István, 1975. 5–17.

49 C. Tóth Norbert: Egy legenda nyomában: Szapolyai és ecsedi Bátor István viszonya 1526 előtt. = *Századok* 2012. 146. évf. 2. sz. 443–464.

50 MRHR Nr. 172.

felfigyelhetett a család anyagi és katonai erejére. Ezt a későbbiekben a saját céljainak a szolgálatába tudta állítani.

Az 1524. február 3-án kelt adásvételi szerződés azonban már csak Benedeket említi. Valószínűleg azért, mert ekkor János már nem élt.⁵¹ A szerződés értelmében a váradi káptalan előtt Birges Imre és leánya Anna, unokatestvérei Kovagh-i János, Borbála, Katalin és Klára nevében is a részben Heves, részben Szabolcs megyében fekvő Egyek faluban lévő részeit néhai Birges Pál nemesi kúriájával együtt 40 forintért örökáron eladták Bajoni Benedeknek.⁵² Ettől kezdve – a káptalani részeket leszámítva – Egyek a szomszédos Ohattal,⁵³ a közeli Zámmal⁵⁴ és Nádudvarral együtt a Bajoni család fiágon való kihalásáig (1566) birtokjogilag zavaratlanul a bajomi uradalom tartozik.⁵⁵

Hogyan segíthet mindez Bajoni Benedek születési időpontjának megállapításában? Mivel 1517 és 1520 között testvérével együtt említik az oklevelek, ezért egyrészt feltételezhetjük, hogy ebben az időszakban testvére, János képviselte őt a különböző ügyekben kiskorúsága miatt.

Másrészt az általam feldolgozott források alapján a következő kérdések merülnek fel:

1512-ban királyi emberként említik és a későbbiek során 1514-ben Barta Gábor már királyi familiárisnak mondja. Ugyanakkor birtokügyekkel kapcsolatos oklevelekben 1517-ig egyedül Jánost említik. 1517-től 1520-ig a fivérek együtt jelennek meg az oklevelekben. Ezek az oklevelek birtokzálogolásról, birtokba iktatásról szólnak. 1520-tól 1524-ig az általam feldolgozott források nem szólnak a Bajoni fivérekről. Egy 1520. július 27-én kelt oklevél említi utoljára Bajoni Jánost.⁵⁶ Feltételezhetjük, hogy ekkor vagy 1520 és 1524 között meghalhatott, mert 1524-ben már csak Benedek neve szerepel a fentebb már említett adásvételnél.

51 Engel, 2001.

52 Módy György: Egyek a török hódoltság koráig. In. *A Hajdúsági Múzeum Évkönyve IV.* Szerk. Nyakas Miklós. Hajdúbosszörmény, 1980. 179–195. (továbbiakban Módy, 1980.)

53 Uo. 191.

54 Zoltai Lajos: *Ismeretlen részletek Debrecen múltjából.* Debrecen, 1936. 169. 1453-ban Zámot, a már akkor pusztá Cséccsel együtt egyelően a Bajoni és Gecsey családok kapják meg. A Gecseyek a maguk zámi részét Szabolcs-pusztá felével együtt 1473-ban a dédesi pálosoknak hagyományozták lelkük üdvösségéért. A remeték pedig zámi jószágukat 1541–1543 közt örökösen eladták Bajoni Benedeknek. Így Zám és tartozékai ettől fogva a bajomi vár kötelékébe tartozott.

55 Módy, 1980. 191.

56 Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára XV. 1. okl. más. 425.

Fügedi a következőket mondja a nagykorúságáról: „*A nagykorúság Werbőczynél „a teljes kor” a betöltött 24. esztendő. A nagykorúságot a fiúk 14 éves korukban érik el, ezt Werbőczy „törvényes kornak” nevezi, mert ettől kezdve a fiú ügyvédet fogadhat, következőképpen perelhet. A két időpont között azonban még kisebb fokozatokat lép át a fiatalember: 16 évesként arany- és ezüst holmiját zálogba vetheti, 18 évesként végleg rendelkezik velük, de birtokügyben csak teljes korúként léphet fel cselekvőleg.*”⁵⁷

Ezek alapján az egyik lehetséges feltételezésem, hogy 1498-ban születhetett Benedek. Ha a születési év jó, akkor 1512-ben 14 évesen, ami törvényes kornak számít, már lehetett királyi ember, később 1514-ben 16 évesen pedig királyi familiáris, de birtok ügyekben még nem intézkedhet, ezért testvére képviseli őt egészen 1517-ig. Az oklevelekben az öröklődés miatt valamennyi fiúgyermeket feltűntetik. Elsőként említik mindig Jánost és csak utána Benedeket. Mivel 1520 és 1524 között János meghalt a családi uradalom irányítása Benedekre hárult. Ha elfogadjuk, hogy 1514-ben 16 éves, akkor 1524-ben 26 évesként, betöltve már a teljes kort, intézkedhet birtokügyekkel kapcsolatban. Vagy ha csúsztatunk egy-két évet a születési éven; akkor feltételezhetjük, hogy 1520 és 1524 között azért nincsenek a családra vonatkozóan oklevelek, mert elvesztek/ elpusztultak vagy, mert Benedek még nem töltötte be a 24. életévét így birtokügyekkel kapcsolatosan nem intézkedhetett.

MOHÁCS „ELŐESTÉJÉN” (1525–1526)

Az egyeki részek megszerzését követően Benedeket II. Lajos király megfosztja dancsházi részbirtokától, mivel hűtlenné vált irányában.⁵⁸ Az oklevelet, mely erről tanúskodik 1525. február 6-án állították ki.⁵⁹

Véleményem szerint a király büntetése csak „jelképes”. Hiszen csak egyetlen részbirtoktól fosztotta meg Benedeket, és az oklevél is ingratusnak nevezi, vagyis hálátlannak, hangsúlyozva, hogy másfelé mutat „bőkezűséget” (*quin potius aliquo munificencie*). A dancsházi birtokrész pedig Miklós Ferencnek adományozta az uralkodó, annak hű szolgálataiért

57 Fügedi Erik: *Az Elefánthyak. A középkori nemes és klánja*. Bp., 1999. 37.

58 Haan Lajos: *Békés vármegye hajdan*. II. Pest, 1870. 146–147.

59 U.o. II. 146–147. „[...] in festo beate Dorothee virginis.”

cserébe.⁶⁰ Bár jelképesen hűtlenné vált, ennek ellenére 1525-ben – feltehetően a testvérétől átvett pozícióban – a váradi püspökség jövedelmeinek kormányzója.⁶¹ A váradi püspöki székben ekkor Perényi Ferenc, Perényi Imre nádor fia ült a mohácsi síkon bekövetkezett haláláig. Helyét Czibak Imre veszi át. Aki váradi püspök és bihari vármegye ispánja is lesz.⁶²

1525. május 7-én Rákos mezején összegyűlt az országgyűlés. Feltehetően, mint tekintélyes tiszántúli köznemes, és mint derecskei részbirtokos Szapolyai elképzeléseit támogatta. A király az országgyűlésen éles támadást intézett a főpapok és a főurak ellen, támadta Szalkait és a vajdát is. Szapolyai ugyanis nem adta ki a nála lévő királyi jövedelmeket, és egy örökösödési szerződés alapján igényt tartott a hatalmas Újlaki vagyontára.⁶³ A politikai helyzetet alapul véve, feltételezhetjük, hogy a király azért nyilvánította hűtlenné Benedeket, mert nem volt hajlandó támogatni, és a többi köznemestől eltérően, továbbra is kitartott Szapolyai mellett. Így valószínűleg Werbőczytől eltávolodott, hiszen Werbőczy az országgyűlésen a királyt támogatta és az ő elképzeléseit szerette volna keresztül vinni.

Valószínűleg Benedek, mint tiszántúli birtokos, és mint Szapolyai János híve a mohácsi csata és a király halála után, felismerve a kínáló lehetőséget, megjelent a tokaji gyűlésen,⁶⁴ jelezve ezzel, hogy továbbra is támogatja Szapolyait. Az október 14-én tartott gyűlésen⁶⁵ jelen volt Ártándi Pál, Bodó Ferenc, Glésán Pál és Szobi Mihály.⁶⁶

Benedek túlélte a mohácsi vészt és biztosította helyét Szapolyai „pártjában”. Apósa azonban nem volt ilyen szerencsés. A Szapolyaihoz mindvégig hűséges györgyi Bodó Ferencet azonban az 1526. december

60 Uo.. II. 146–147. „*Huiusmodi igitur obsequiorum ipsius Francisci Myklosy idem Benedictus Bayony ingratus et immemor esse nolens, quin potius aliquo munificencie et remuneracionis sue dono ipsi propterea, [...].*”

61 Uo. II. 146. „*administrator proventuum ep[iscop]atus eccl[es]ie varadien[is].*” A váradi püspökség jövedelmének kezelője/kormányzója. Valószínűleg elhunyt testvére tisztségét vette át.

62 Bunyitay, 1883.

63 Engel Pál – Kristó Gyula – Kubinyi András: *Magyarország története 1301–1526*. Bp., 2005. 386–387.

64 Károlyi oklevéltár III. Bevezető 16.

65 Sinkovics István: Útkeresés Mohács után. Az ország három részre szakadása (1526–1541). In. *Magyarország története 1526–1686 I. (Magyarország története tíz kötetben.)* Szerk. Pach Zsigmond Pál – R. Várkonyi Ágnes, Bp., 1985. 149–223. (továbbiakban Sinkovics, 1985.)

66 Fraknói Vilmos: *Werbőczy István életrajza*. Bp., 1899. 244. (továbbiakban Fraknói, 1899.)

17-i pozsonyi országgyűlésen királlyá választott Habsburg Ferdinánd emberei elfogták és 1528-ban a bécsújhelyi börtönben meghalt.⁶⁷ Így a hatalmas Bodó⁶⁸–Ráskay vagyon⁶⁹ fiára, Farkasra és leányára, Bajoni Benedeknére szállt. Tovább növelve így Benedek vagyonát és tekintélyét.⁷⁰

I. (SZAPOLYAI) JÁNOS KIRÁLY SZOLGÁLATÁBAN (1526–1540)

1527-től kezdve egyre többen álltak át Ferdinánd oldalára.⁷¹ Az 1527. március 24-i budai országgyűlés választlevele bizonyítja, hogy Benedek nem tartozik azok közé, akik birtokok reményében elhagyták Szapolyait és Ferdinánd kegyeit keresték. A levél tanúskodik arról, hogy a jelenlévők és a levelet aláíró személyek I. Ferdinándot nem ismerik el törvényes királynak. Ezzel nyíltan vállalják hűségüket és kitartásukat Szapolyai János mellett.⁷² A levél aláírása nem csak arról tanúskodik, hogy Bajoni továbbra is hűséges támogatója Szapolyainak. A budai országgyűlésen való részvétel már az országos politizálás élvonalát jelentette.

Ugyanebben az évben Szapolyai megmaradt embereivel támadást tervez Kassa ellen. A terv azonban meghiúsul, így 1528-ban kénytelen elhagyni az országot, Tarnówa menekült.⁷³ Ha hihetünk Géresi Kálmánnak Benedek Szapolyaival tartott, és majd csak 1528 őszén tértek vissza Magyarországra.⁷⁴ 1529-ben elindult a török sereg Konstantinápolyból, hogy hazánk területén áthaladva ostrom alá vegye Bécs városát.⁷⁵ Géresi Kálmán szerint Benedek ott volt Szapolyai kíséretében akkor is, amikor 1529. augusztus 18-án, a mohácsi mezőn, az I. Szulejmán előtt hódolatát nyilvánította.⁷⁶ Szapolyai Jánost Frangepán Ferenc kalocsai érsek, Statileo János erdélyi püspök, Werbőczy István, Bajoni Benedek kísérte el.⁷⁷

67 Módy, 1992. 42.

68 Maksay, 1990. II. 771. Bodó Ferenc birtokai Tolna megyében találhatóak.

69 Uo. II. 1101. A Ráskay család birtokai Nógrád megyében voltak.

70 Módy, 1992. 42–43.

71 Sinkovics, 1985. 181.

72 Fraknói Vilmos: *Magyar országgyűlési emlékek: történeti bevezetésekkel*. I–XII. Bp., 1874–1917. Itt: I. 125–130.

73 Sinkovics, 1985. 185.

74 Károlyi oklevéltár III. Bevezető 16.

75 Sinkovics, 1985. 187–188.

76 Károlyi oklevéltár III. Bevezető 16.

77 Fraknói, 1899. 280. Fraknói hivatkozással nem jelzi, hogy honnan tudja.

Szulejmánnak azonban nem sikerült elfoglalnia Bécset, így a szultán miután Budán megerősítette Szapolyai Jánost a királyságban, és a magyar főurakat engedelmességre intette, kivonult az országból. Ferdinánd várható támadásának kivédésére Szulejmán török csapatokat hagyott Budán Szapolyai megsegítésére, és ugyancsak Budán maradt Alvise Lodovico Gritti is. Miután a török kivonult az országból, a két király között ismét kiújult a harc.⁷⁸ 1530. október végén Ferdinánd közel 10 ezer fős seregével körülvárta Budát, ahol udvarával együtt Szapolyai János is bennrekedt. Ferdinándnak nem sikerült Budát bevennie. A harcok során ugyanis Szapolyai nem csak híveinek, de a török haderőnek a támogatását is maga mögött tudhatta. Buda sikeres védelme után Szapolyai kinevezte Grittit kormányzóvá, amit 1530. december 31-én a főurak elismertek és jóváhagytak.⁷⁹ Gritti a török hadsereg egyik hadiszállítója, Ibrahim nagyvezír bizalmasa volt. Szapolyai azért nevezte ki kormányzóvá, hogy a ránehezedő felelősség egy részét át tudja hárítani rá. Úgy vélte Gritti pozíciója a Portánál megkönnyítheti az alkudozást a török szultánnal. Csak azt nem láthatta előre, hogy Gritti magának akarja megszerezni Magyarországot előbb a török támogatásával, majd később Bécs és a Porta kölcsönös kijátszásával.⁸⁰

Benedek kitartott Szapolyai mellett akkor is, amikor az Ártándy testvéreknek a kivégzését követően a királyság tényleges irányítását 1531-ben Gritti, mint kormányzó⁸¹ és Szapolyai János legfőbb diplomatája Hieronim Łaski, mint erdélyi vajda gyakorolta.⁸² Tiszántúli birtokosi pozíciójában megerősödve a bihari birtokosok egyik hangadója lett a 1531 márciusától 1532 márciusáig tartott „királytalan gyűléseken”,⁸³ majd a János királyhoz küldött nemesi követek egyike.⁸⁴

Valószínűleg Bajoni Benedeket az 1532. január 1-én tartott kenesei országgyűlésen választották meg követnek. Ugyanis ezen a gyűlésen a jelen levők kijelentették, hogy követeket küldenek mindkét királyhoz, és bizonyítékot kérnek tőlük arra, hogy valóban meg tudják menteni az

78 Sinkovics, 1985. 193.

79 Sinkovics, 1985. 198–199.

80 *Erdély története három kötetben I. Erdély története. A kezdetektől 1606-ig.* Szerk. Makkai László – Mócsy András, Bp., 1986. 416. (továbbiakban Makkai – Mócsy, 1986.)

81 Barta Gábor: *Az erdélyi fejedelemség születése.* Bp., 1984. 40. (továbbiakban Barta, 1984.)

82 Módy, 1992. 44.; Sinkovics, 1985. 194.

83 Szakály Ferenc: *Virágkor és hanyatlás 1440-1711.* Bp., 1990. (Magyarok Európában II.) 117.

84 Módy, 1992. 44.

országot. A követküldők a királyok választától és cselekedeteitől tették függővé, hogy egységesen melyik mellé állnak majd. Így követként Benedek ennek a feladatnak tett eleget, amikor János király elé járult.⁸⁵

Szulejmán 1532. évi hadjáratát követően János király udvarában erősödött a törökellenes hangulat. Gritti megerősödött hatalmának köszönhetően sokan elpártoltak János király mellől. Nádasdy Tamás, majd Erdődy Simon és Serédy Gáspár is átállt Ferdinánd táborába.⁸⁶ Bajoni Benedek az elpártolások ellenére sziklaszilárdan kitartott János király mellett. Valószínűleg a támogatásban és a hűség megerősítésében az is szerepet játszott, hogy az uralkodó Debrecen városát és annak minden tartozékát 1532-ben elzalogosította Bajoni Benedeknek.⁸⁷ Szapolyai családi birtokaiból 1532-re gyakorlatilag csak a lippa-solymosi birtoktest és néhány jelentéktelenebb vár, mezőváros és falu maradt meg. Így csak egy volt a magyar arisztokraták közül; és annak ellenére, hogy ő volt az uralkodó nem ő volt a legvagyonosabb.⁸⁸ Szapolyai környezetéből 1532 után jórészt eltűntek, vagy háttérbe szorultak a rokoni vagy baráti kötelékkel magához kötött feltétel nélkül támogató főtisztviselők. Csak néhány embere maradt az uralkodónak. Petrovics Péter, aki temesi ispánként gyakorlatilag az egész Temesközt kormányozta és sziklaszilárd támasza volt Szapolyainak. Pöstyényi Gergely, aki 1526-tól kezdve támogatta a királyt; kisbirtokosként lett országbíró és szolgálta Szapolyait egészen annak haláláig.⁸⁹ Benedek meglátta az uralkodó helyzetében bekövetkező változásokban rejlő lehetőségeket, és az uradalmából származó jövedelmét felajánlhatta az uralkodónak támogatásként és cserébe egy jelentős jövedelemmel rendelkező mezővárost kapott zálogként, amivel tovább gazdagította saját magát.

Ferdinánd eközben 1532 októberében békeajánlattal küldte Záray Jeromost Konstantinápolyba. A Porta háborúra készült a perzsák ellen, így kedvezően fogadta Ferdinánd követét. A közvetlen tárgyaló, Ibrahim nagyvezér a szultán tudomása nélkül állítólag olyan ígéretet is tett neki, hogy Magyarországot a két király között meg fogják osztani. Záray a megállapodás hírért eljuttatta Bécsbe. A megegyezés híre eljutott János királyhoz is, aki ismét Grittit küldte a Portára a Habsburg-diplomácia

85 Barta, 1984. 41.; Sinkovics, 1985. 200–201.; Benda Kálmán: *Magyarország történeti kronológiája* II. (1526–1848) Bp., 1983. 366.

86 Sinkovics, 1985. 205.

87 Károlyi oklevéltár III. CVI. sz. okl. 187–188.

88 Barta, 1984. 47.

89 Barta, 1984. 48.

tevékenységének ellensúlyozására. Így egy időre meg tudott szabadulni Grittitől. A Portán Ferdinánd követeit most már a megérkezett Grittihez utasították, aki Ibrahim állítólagos ígéreteit félreértésnek minősítette, egyúttal kijelentette, hogy a szultán Magyarországot János királynak adta, és döntésén nem kíván változtatni. De hozzátette: Ferdinánd előtt nem zárult be minden lehetőség, mert a szultán őt küldi Magyarországra, hogy rendezze a két király közötti ellentétet. Ferdinánd és János viszályát Bécsben igyekeztek összekapcsolni a császár és a szultán között a Földközi-tengeren folyó küzdelemmel, így Gritti abban a szerepben is tetszelgett, hogy megbízása kiterjed a Porta és V. Károly megbékélésének intézésére is. A szultán ezt elutasította. Ezt követően Gritti pozíciója megrendült a Portán. Még bizonytalanabb lett a helyzete, amikor a szultán Ibrahim nagyvezírt 1533 őszen a perzsa háború előkészítésére küldte. Az 1534-ben megindult hadjárat első nagy sikere, Bagdad elfoglalása, alaposan megnövelte a Porta önbizalmát, ezért a császárral és Ferdinánddal egyre kevésbé akart békét kötni. Gritti azonban tovább hitegette Bécsset, miközben készült a hazatérésre, és hangoztatta, hogy a magyarokat megbízhatatlanságuk miatt kíméletlenül meg akarja büntetni.⁹⁰

A hazatéréshez azonban pénzre volt szüksége, így 1534 nyarán Konstantinápolyból levelet írt Bajoni Benedeknek, melyben arra kérte, hogy ezer forintot fizessen Łaskinak. A kölcsön fejében Tetétlen falut kötötte le.⁹¹ Łaski 600 forint átvételét elismerte, és a falut Benedek részére le is kötötte. De a 1535. február 2-án kelt oklevél szerint az adósságot nem Łaski fogja kifizetni, hanem János király, mivel ő magára vállalta a vajda tartozását, és biztosította Benedek jogait Tetétlen faluban. A falu Bajoni birtok is maradt.⁹²

A levél megírását követően el is indult, és mintegy 3-4 ezer főnyi sereggel jelent meg Erdélyben,⁹³ ahol feltehetően már Łaski várta az említett összeggel. Itt magához rendelte a nemeseket. A felhívásnak kevesen engedelmeskedtek. Legnagyobb ellensége, az ellenzék vezetője, Czibak Imre védekezésre készült,⁹⁴ azonban 1534. augusztus 12-én Brassó közelében váratlanul meglepték, és meggyilkolták Czibak Imrét, aki váradí püspök volt.⁹⁵ A meggyilkolt Czibak unokaöccse felkelést hirdetett,

90 Sinkovics, 1985. 205–206.

91 Károlyi oklevéltár III. CIX. sz. okl. 191–192.

92 Károlyi oklevéltár III. CX – CXI. sz. okl. 192–193.

93 Sinkovics, 1985. 206.

94 Uo. 206.; Barta, 1984. 54.

95 Sinkovics, 1985. 206.; Makkai – Mócsy, 1986. 416.

majd a rendek által választott főkapitány, Kun Gotthárd állt a Gritti ellen induló had élére.⁹⁶ Gritti Medgyes városába menekült. János király magára hagyta Grittit, aki betegen került az ellenség táborába, ahol azonnal kivégezték.⁹⁷ Megürült váradi püspöki széket János király Martinuzzi Györgynek (Fráter Györgynek) adományozta.⁹⁸

1536 és 1537 eseményei újabb bizonyítékát adták, hogy a Magyarországon egymással szemben álló erők nem bírnak egymással. János király 1536 eleji erdélyi sikereit az év végén Kassa elfoglalásával tetézte, de ennél többet nem tudott felmutatni. I. Ferdinánd 1537-ben indított kettős ellentámadása pedig katasztrófába torkollott. Így az alkudozások 1537 végén megindultak és végül 1538. február 24-én Nagyváradon megszületett a béke I. János, I. Ferdinánd és V. Károly megbízottai között.⁹⁹

Benedek tevékenységéről, a kutatás jelenlegi állása szerint, 1537. április 13-a és 1539. július 3-a között nincsenek információink.

Szapolyai 1539 elején a királyné udvarmesteri tisztjének,¹⁰⁰ majd 1539. július 3-án királynéi udvarbírónak (*provisoris curie serenissime reginalis maiestatis*) nevezi ki.¹⁰¹ Draskóczy István szerint a 15. század elején a bárói címet azok használták, akik országos főméltóságot töltöttek be. Közéjük tartoztak a királynéi udvar főtisztviselők is.¹⁰² Benedek a királyné udvartartásának főudvarmestere, valamint a királyné udvarbírója volt, még se állíthatom teljes meggyőződéssel, hogy a bárói rend tagjává vált volna. Ugyanis azokat, akik ilyen „magas polcra” jutottak, azután is nagyságosnak (*magnificus*nak) szólították, hogy a király felmentette őket hivatalukból,¹⁰³ és ez Benedek esetében egyelőre nem igazolható.

Az oklevél, annak ellenére, hogy a királyné udvarbírója, egregiusként vagyis előkelőként szólítja meg. C. Tóth Norbert szóbeli közlése szerint tévesen értelmezem a kifejezést. Hiszen Engelnél már megtalálható a kifejezés pontosan: *iudex curae reginae*.¹⁰⁴ Viszont Engeltől tudjuk meg

---

96 Uo. 416–417.

97 Sinkovics, 1985. 207.; Barta, 1984. 54.

98 Makkai – Mócsy, 1986. 417.; Barta, 1984. 58.

99 Makkai – Mócsy, 1986. 417–418.

100 Károlyi oklevéltár III. Bevezető 16.

101 Uo. III. CXXVIII. sz. okl. 215–216. – „*fidelis nostri egregii Benedicti de Bayon provisoris curie serenissime reginalis maiestatis coniugis nostre charissime*”

102 Draskóczy István: *A tizenötödik század története*. Bp., 2000. 95–96.

103 Uo. 95–96.

104 Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301-1457*. I–II. Bp., 1996. Itt: I. 56.

azt is, hogy a királynéi udvarbíró a királynéi udvar rangban második méltósága. A királyi méltóságsorokban csak 1354-ig sorolják fel. 1360-ban ugyanis megszűnik. Helyjébe a királynéi ajtóállómester (udvarmester) új méltósága lép.¹⁰⁵ A királynéi ajtónálló – vagy udvarmester (*magister ianitorum reginalium; magister curiae reginalis*) – 1360-tól az udvarbíró helyett a királynéi udvar rangban második méltósága, de méltóságsorokban csak Mária 1388-93 közti okleveleiben említik.¹⁰⁶ Jogosan merül fel a kérdés, hogy később hová tűnik ez a méltóság?

Kubinyi András szerint a budai vár udvarbírói tisztsége, a provizorátus, a *provisor curiae castri regii Budensis*, a 15–16. századi magyar nagybirtok szervezetére utal. A gazdasági irányítás ugyanis a várnagy alá tartozó, magyarul udvarbírónak nevezett provisor curiae hatáskörébe tartozott.¹⁰⁷

Az udvarbírószágot eredetileg a Budára költöző Mátyás király talán csak azért hozta létre, hogy itteni udvartartásának szükségleteit igazgassa, azonban fokozatosan a királyi uradalmak fő jószágkormányzójává nőtte ki magát. Amíg ezt a tiszteletet köznemesek és nem-nemesek töltötték be, a mindenkor uralkodó megbízható eszköze volt. Akár a királyi tanácsban kellett a bárókkal szemben állást foglalni, akár rakoncátlankodó feudális urakat, vagy elégedetlen jobbágyokat fegyveres erővel engedelmességre szorítani, akár kisebb kifizetéseket a kincstár megkerülésével teljesíteni, az uralkodó mindig számíthatott az udvarbíróra. Az udvarbírószágot létrehozásával az uralkodó a királyi jövedelmek egy részét kivonta a kincstár felügyelete és kezelése alól, azért, hogy ezzel bizonyos feladatok (konyha, udvartartás, épületek) ellátását biztosítsa, mivel azonban erre az uradalmak bevételei nem voltak elegendők, a hiányt a kincstár pótolta. A provizorátus, a királyi magánkincstára, ezek szerint az állami jellegű jövedelmekből is részesült. Ennek ellenére még a rendek is elismerték királyi magánkincstári jellegét 1518–19-ben azáltal, hogy nem rendeltek ellenőrt az udvarbíró mellé. Nagy jelentősége volt tehát a provizorátus önállóságának a királyi hatalom szempontjából, azonban csak addig, amíg a provizor megbízható személy volt. János király alatt az egyesített udvarbírószágot és várnagyságot már az ország bárói közé számított: legalábbis a király egyik privilegiálisában a következő bárók vannak feltüntetve:

---

105 Uo. I. 56.

106 Uo. I. 60.

107 Kubinyi András: A budai vár udvarbírói hivatala. 1458-1541. Kísérlet az országos és a királyi magánjövendelmek szétválasztására. = *Levéltári Közlemények*, 1964. 35. évf. 1. sz. 67–98.

Gritti kormányzó és kincstartó, Bánffy János nádor, Werbőczy főkan-
cellár, Nádasdy alkormányzó, Athinai Simon budai provizor és várnagy,
valamint Bekényi Benedek személynök. Ezáltal a király szempontjából
megszűnt az értelme a kincstartóság és a provizorátus különválasztásá-
nak. Ferdinánd ezt azzal oldotta meg, hogy a várnagyot és a provizort a
kincstartó elnöklété alatt működő kamarába osztotta be tanácsosként, a
kincstartónak így megnövekedett hatalmát pedig a kollegiális szervezet-
tel korlátozta. János király viszont uralkodása végén Fráter György sze-
mélyében egyesítette a kincstartóságot, várnagyságot és udvarbíró-
ságot. Előtte nyilván Fráter György személye látszott garanciának a kincstartó-
ság bárói befolyás alá kerülésével szemben.¹⁰⁸

Az udvarbíró-
ság erősen bizalmi jellegű hivatala a királynak. Mátyás
harminckét esztendő-
s uralkodása idején tíz udvarbíró követte egymást,
az uralkodó úgy látszik nem akarta, hogy nagyon meggyökeresedjenek.
Zömében kis- vagy közép-
nemesi eredetű udvarbírókat neveztek ki Mo-
hácsig, bár polgári, sőt jobbágyi eredetű is akad köztük. A Jagelló-
korban inkább megbízott a király bennük: harminchat év alatt mindössze öt ud-
varbíró követte egymást. Mohács után: János király udvarbírója Dóczy
János, mind Ferdinándé, a budai polgár eredetű Pemflinger István már
báró, amikor provizor lesz. János király két utolsó provizora hivatalba
lépésekor még nem báró, de rövidesen azzá válik.¹⁰⁹

Az udvarbírók személyileg nem tartoztak az uralkodó osztály ki-
emelkedő, befolyásos tagjai közé, a király az államkormányzatban
biztosított számukra tekintélyt. Helyet adott nekik a királyi tanácsban,
más közép-
nemesi királyi tisztviselőkkel együtt, így ezek a hivataluknál
és vagyonuknál fogva tanács-
tag főpapok és főurakkal szemben, sokkal
inkább az uralkodó akaratát követték, hiszen szerényebb vagyonuk miatt
jobban függtek tőle. Kapcsolatban álltak a kancelláriával is: olyan kérdé-
sek tárgyában, amelyek az ő hatáskörükkel függtek össze, a kancellária
a provizorok relációjára állított ki okleveleket, azaz ők közvetítették az
oklevélkiállítási parancsot.¹¹⁰

A forrás azt írja, hogy „*fidelis nostri egregii Benedicti de Bayon
provisoris curie serenissime reginalis maiestatis coniugis nostre cha-
rissime*”. Vagyis Benedek a királyné udvarbírója. A királyhoz közelálló
személyként, tekintélyes vagyonnal rendelkező köznemesként betölthet-
te ezt a pozíciót. Kubinyi tanulmánya alapján feltételezhetjük, a királyné

108 Uo. 92–93.

109 Uo. 88.

110 Uo. 88–89.

is rendelkezett provizorral, hogy az ő felügyelete alá tartozó királynéi birtokokat igazgassa. A gazdasági ügyintézői pozíció Benedek beállított-ságának éppen megfelelő volt.

Később, 1540-ben amikor Szapolyai Erdélybe megy Maylád István és Balassa Imre összeesküvésének leverésére a királynét és Buda várát Benedekre és Pöstényi Gergelyre bízta.¹¹¹

Ez volt Szapolyai utolsó intézkedése, ugyanis nyáron Erdélyben meghalt.¹¹²

1540 nyarán Benedek politikai karrierje megbicsaklott. Bajoni Benedek mindig hű volt Szapolyai Jánoshoz, és csak annak halála után 1542-ben, midőn Werbőczy is meghalt, látjuk Ferdinándhoz közeledni.

Az általam vizsgált korszak társadalmában többféleképpen lehetett érvényesülni. A vagyon, a betöltött tisztségek és személyes kapcsolatok révén. Mint ahogyan bemutattam Benedek kihasználva az országos politikai eseményeket családi és házastársi kapcsolatainak köszönhetően megvédte és gyarapította a családi uradalmat és a család köznemesi státuszát is sikerült megőriznie. Az általa betöltött tisztségeknek köszönhetően egy lépcsőfokot fentebb lépett a társadalmi ranglétrán. Királyi emberként és királyi familiárisként indult el a felemelkedés útján. Majd 1527-ben a budai országgyűlésen való megjelenésével az országos politizálás élvonalába került. I. János király kíséretének tagjaként már befolyásos pozícióval bírt a királyi udvarban. 1532 után vagyonának köszönhetően tud a király kegyébe maradni. 1532 és 1534 között többször kölcsönöz pénzt az uralkodónak, Grittinek és Łaskinak. 1539-ben a királyné udvarbírójaként már a királyhoz közelálló, tekintélyes vagyonnal rendelkező köznemesként jelenik meg. Az általam vázolt karriertörténetből jól látszik, hogy Benedek mind katonai tehetségét, mind üzletemberi képességét mozgósítani tudta saját érdekében. Mindemelett mindent megtett azért, hogy családi örökségét megőrizze és gyarapítsa utódai számára.

---

111 Károlyi oklevéltár III. Bevezető 16.; Horváth Mihály: *Utyeszenich Fráter György élete*. Bp., 1882. 102.

112 Módy, 1992. 46.

